

Què hi ha de filosofia en la pandèmia del coronavirus?

FÈLIX PARDO

El 14 de març de 2020 el govern espanyol va declarar l'estat d'alarma per tal de fer front a la situació d'emergència sanitària causada per la covid-19. La seva finalització no es va declarar fins 14 mesos més tard, el 9 de maig de 2021. La màxima restricció dels drets de les persones pel confinament domiciliari va durar fins el 21 de juny de 2020. I van ser aquests primers mesos quan la xifra d'infectats i morts va ser més elevada. Un fet històric d'aquesta magnitud és un reclam per al pensament filosòfic. Passat el primer moment de perplexitat, vaig començar a escriure una sèrie de tres articles que es van publicar al diari *Malarrassa* de Terrassa els dies 17 i 24 d'abril i 2 de maig. Es reuneixen aquí per primera vegada i malgrat que algunes reflexions són circumstancials als fets viscuts, i ara poden semblar intempestives, s'han mantingut perquè considero que els testimonis personals aquí aportats són una interpretació d'algunes idees universals.

Què és allò *essencial*?

En el programa de ràdio i postcast *Carne Cruda* anomenat "Filosofía para tiempos de coronavirus", un títol que recorda el del llibre *El amor en los tiempos del cólera* de Gabriel García Márquez, es pot sentir una conversa entre Marina Garcés, Santiago Alba Rico i Daniel Innerarity que és del tot recomanable¹. El més interessant d'aquesta conversa, a parer meu, no és tant el que es diu sobre les causes econòmiques i les conseqüències socials i polítiques de la pandèmia del coronavirus, tot i ser ben lúcida, sinó les observacions que fan els esmentats filòsofs per a l'anàlisi filosòfica dels termes i els conceptes utilitzats en les diferents declaracions i deliberacions públiques sobre aquesta pandèmia. Em prenc la llicència de prendre el seu testimoni com si es tractés d'una cursa de relleus oberta a qualsevol corredor. I enceto una reflexió al voltant d'algunes qüestions rellevants per a la filosofia.

La primera qüestió fa referència al real decret llei que determina les activitats essencials de l'estat d'alarma per a excloure del confinament a una part significativa de treballadors dels diferents sectors econòmics implicats. Perquè aquest decret suscita una pregunta d'ordre ontològic: què és allò *essencial*? La resposta demana establir una diferència i jerarquia entre diferents realitats. Per una banda es constata el que ja sabem

en la conjuntura actual del capitalisme financer: els bancs i les companyies d'assegurances són essencials. Fins aquí cap sorpresa. El nostre sistema econòmic es basa en el capital monetari, els diners i el deute, el Capital dit de manera substantiva, i bona part de la incertesa que envolta el seu valor s'intenta mantenir sota control amb les assegurances. La sorpresa ha vingut d'un altre costat.

Ara resulta que per imperatiu legal són essencials un bon grapat d'activitats que abans el govern havia deixat malmetre o bé s'havien deslocalitzat o privatitzat durant dècades, la major part de les quals estan força precaritzades a conseqüència de les accions anteriors, i a més a més han estat invisibilitzades fins a aquest moment. Allò essencial passa a integrar el que s'havia considerat fins ara com el contrari del Capital, i per tant havia estat barrat al discurs oficial del règim de pensament neoliberal que certifica el que és important en el nostre sistema social. Es tracta d'allò altre al valor de canvi que representen els diners. Davant d'aquesta abstracció, les activitats declarades ara com a essencials representen les regions fàtiques del valor d'ús, i en concret les més properes al sosteniment de la nostra existència.

Ens referim a totes aquelles activitats que garanteixen les dues necessitats vitals de totes les persones, la *subsistència*, que comprèn l'alimentació entre els propis satisfactors, i la *protecció*, que comprèn la sanitat i les cures entre altres dels seus satisfactors. Fins i tot alguns responsables polítics ja reconeixen que ha estat una errada (*sic*) no haver considerat com a estratègics els sectors alimentari i sanitari (convé no confondre aquest darrer amb el farmacèutic, que sempre ho ha estat pel seu volum de beneficis en fer de la salut un negoci), perquè amb la globalització s'ha creat una dependència del mercat exterior en aquests mateixos sectors que pot causar desproveïment davant l'actual emergència sanitària i una futura emergència alimentària, retardant així la resposta governamental. En definitiva, si fins ara hi havia una ontologia dominant que tenia com a essència fonamental el Capital, ara es dóna importància a una altra essència, encara que sigui amb caràcter provisional, que genera tensions amb aquella altra en la seva relació jeràrquica, ja que podria constituir el fonament sobre el qual bastir un nou sistema social en posar la Vida al centre.

El que no hauria d'haver deixat de ser mai una evidència, si el benestar i l'efectivitat en la satisfacció de les necessitats s'haguessin mantingut per damunt del càlcul de beneficis, ara treu el vel de les contradiccions de la societat postindustrial. Els treballs dels operaris del sector primari, en particular en l'agricultura, la ramaderia i la pesca; del sector secundari, en particular en la indústria alimentària, tèxtil, química i farmacèutica, i del sector terciari, en particular d'aquells col·lectius en què la revolució digital no hi ha transformat encara la manera de treballar, com el personal sanitari i de les cures, el personal de neteja, els transportistes i els treballadors del comerç alimentari al detall, entre molts d'altres, han quedat postergats, llevat de les recerques científiques implicades, a les darreres baules en les cadenes de valor, i en conseqüència molts d'aquests treballs no han

tingut una reciprocitat, malgrat la seva funció vital, ni en la seva valoració econòmica ni tampoc en la social, abocant a nombrosos treballadors a situacions desfavorables. Només cal recordar la miserable vida dels protagonistes del film d'en Ken Loach *Sorry We Missed You* (traduïda al castellà com a "Lazos de familia"), estrenat el 2019. Una contradicció que es fa palès, a títol d'exemple, quan al vespre sortim als balcons a picar les mans en reconeixement del valor que ara tenen per a tots nosaltres els treballadors del servei de la salut.

Hem estat còmplices d'una determinada gestió de la realitat. El que ara anomenem capitalisme no és quelcom de diferent d'altres modalitats d'una mateixa ontologia que té el seu antecedent més llunyà, en la tradició occidental, en el platonisme, almenys en aquell platonisme ascètic i moralitzant d'alguns diàlegs com la *República* i el *Fedó*. Allò *essencial* ho hem pensat deixant a un costat la vida, la temporalitat, la corporalitat, la contingència, les coses concretes i mutables, i per tant tot allò que no es pot legislar de manera necessària amb cap llei ni modelitzar de manera determinista amb cap diagrama perquè en les relacions entre els fenòmens d'aquesta mena no hi ha equivalències ni correlacions, unes relacions tan imprevisibles com la mort o tan inintercanviables com la vida de cadascun. Tanmateix, la realitat és tan tossuda com les nostres raons. I ara que ha entrat en el discurs oficial una altra veritat que ajorna el final de la història que havia pretès el Capital, s'obre un escenari inèdit per al pensament que es fa des de les esferes del poder. Caldrà parar atenció a la possible modulació o supressió de la Vida en pugna amb el Capital. I també caldrà anar preguntant-nos si, malgrat el bany de crua realitat de la pandèmia del coronavirus, seguim participant del somni d'una ontologia que ens ha fet creure que podíem dissenyar la realitat com si fóssim Déus.

Aquest canvi de perspectiva ens planteja una altra pregunta, ara d'ordre ètic: quin valor hem donat fins ara a la vida de les persones? Quan la vida està en joc, no és gens difícil triar i prioritzar allò essencial, deixant a un costat allò superflu. Quan un cirurgià et demana que vagis pensant en les preguntes que li faràs després d'una operació complicada, no penses a preguntar-li quan tornaràs a conduir o a anar de copes amb els amics, sinó si et farà mal la ferida o quan et traurà els punts. Ara bé, cal patir una malaltia greu, la pèrdua d'un ésser estimat o una catàstrofe per aprendre una cosa tan important com saber què és allò verament essencial? Es fa difícil d'entendre, per absurda, la mena de ficció en la qual hem viscut i ens hem educat, perquè ens ha portat a menystenir el treball manual, artesanal o específicament humà que ens posa en relació directa amb les necessitats fonamentals que cal satisfer, i que també ens ha portat a menysprear les activitats reproductiva i de cures que fan possible el sosteniment de la vida. Ja tenim prou clar que els nostres gestors de realitats (les elits polítiques i econòmiques) no són més que uns hàbils fabuladors d'essències que hem volgut creure per un groller càlcul d'oportunitats i de plaers?

Normalitat? Quina normalitat?

La pandèmia del coronavirus és una experiència tan inèdita que no és fàcil recordar cap altre moment, dels que hem viscut les darreres dècades, tan propici per a la reflexió filosòfica. Qualsevol de les nostres vivències d'avui dia, fins i tot aquelles més innocents o senzilles, com fer cua al forn de pa deixant passar els del darrere (sobretot els dies de sol) o passejar alguns carrers de més per anar a comprar al supermercat, ens suscita una interrogació filosòfica, encara que no siguem conscients d'això. Pel que fa a les accions esmentades, ara no podem deixar de preguntar-nos si fem el correcte, si fem mal a algú, si som prou respectuosos amb els altres o si som solidaris amb els qui no poden quedar-se a casa perquè el seu treball és essencial per a la nostra subsistència i protecció. Totes aquestes preguntes, exposades aquí a tall d'exemple, són d'ordre moral. I és ben normal que ens fem aquestes preguntes quan està en joc la vida de tantes persones, inclosa la nostra, davant el contagi de la covid-19. Tanmateix, abans d'aquesta pandèmia havíem normalitzat el contrari, com si la vida social no pogués anar de la mà de la bondat. El normal, per a una majoria, no havia estat preguntar-se per la moralitat de les seves conductes, sinó pel profit que es podia treure en cada acció. Tenim, per tant, un problema amb allò que empaquetem, segons les circumstàncies, com a normalitat.

Una segona qüestió rellevant per a la filosofia pel que fa a la pandèmia del coronavirus és la relativa als esforços de les autoritats i dels experts per tornar a la normalitat en la qual estàvem instal·lats, per reconstruir-la o per crear una nova versió de la mateixa normalitat per a l'endemà. Qualsevol de les fórmules que finalment es decideixi, ben segur que es farà sense cap deliberació pública amb tots nosaltres (entenent que aquest pronom fa referència als que no pintem res en les esferes del poder) per part dels nostres governants i amb l'objectiu principal de superar al més aviat possible l'anormalitat que representa per al poder la nostra percepció que no tenim garantida la protecció ni tal vegada la subsistència davant d'una catàstrofe de magnitud global, amb el consegüent perill d'una revolta contra l'actual model de governança, és a dir, la manera que determina *qui talla el bacallà* i com es reparteix, el qual sempre afavoreix a la classe social que posseeix el Capital i ens desposseeix del dret al control social d'aquest.

Si partim d'una definició lèxica ampla, *normal* és allò que s'ajusta a certes idees, creences, valors, normes i costums, que s'enquadra dintre d'un marc mental fixat i segueix un ordre social preestablert, ja sigui per una tradició, un consens social o una imposició per la força. En síntesi, és una cosmovisió fonamentada en un determinat paradigma. I per tant, la *normalitat* és l'estat en què roman allò normal. De fet, el que en llenguatge polític diem Estat no és més que un mecanisme de conservació d'una determinada normalitat, la imposada per la classe social dominant. Ara bé, sabem quina és la nostra normalitat? Tenim prou clar quin és el paradigma sobre el qual es configura la nostra visió del món i es basteix el nostre sistema social? La pregunta per la nostra normalitat és, com a mínim, pertinent, i cal respondre-la. No sempre tenim l'oportunitat històrica de viure el present com una suspensió de la normalitat que ens pressiona des del passat i de

la normalitat a què se'ns empenya cap al futur. El nostre present és, en aquest sentit, un moment excepcional per a repensar-ho. I en funció de la resposta que ens donem, caldrà preguntar-se si aquesta normalitat és la millor per a cadascun de nosaltres i per a la major part de la societat. La resposta a la primera pregunta demana fer una reflexió epistemològica, és a dir, sobre les circumstàncies, els límits i la legitimitat del nostre coneixement d'allò normal, mentre que la resposta a la segona pregunta demana fer una reflexió política, ja sigui com a part afavorida ja sigui com a part desfavorida, i per tant des d'un determinat posicionament ideològic davant la normalitat establerta. D'això últim ja en parlarem en el següent article d'aquesta sèrie.

Pel que fa a la pregunta sobre què entenem per normalitat, la primera cosa que convé considerar és que, des de la irrupció del neoliberalisme en la dècada dels anys setanta del passat segle (Milton Friedman va rebre el Premi Nobel en Ciències Econòmiques en 1976 i l'anomenat *Consens de Washington* va començar al voltant del 1980), pràcticament tots els sabers i les activitats humanes que defineixen la cultura han estat conformades per aquesta ideologia i d'una manera tan fonamentalista que han esdevingut com a simples variacions d'una mateixa narrativa. El neoliberalisme no s'ha imposat només com a una reinvençió del capitalisme per guanyar la lluita de classes, sinó també com a una ideologia de la cultura que ha aniquilat la pluralitat cultural, i a un ritme semblant a l'aniquilació de la biodiversitat i la destrucció d'ecosistemes que ha causat el capitalisme, les darreres dècades, en l'explotació de la natura. Mai en la història de la humanitat una ideologia havia aconseguit realitzar un projecte d'enginyeria econòmica, social i cultural sobre tantes poblacions a escala planetària. La globalització és la constatació d'aquest domini mundial. És cert que perviuen sabers no convencionals a escala local i experiències culturals tradicionals a escala comunitària. Però arreu del món trobem la mateixa ideologia de la cultura, amb independència del substrat cultural, la institucionalització dels sabers, els règims polítics o les religions, llevat d'unes poques excepcions.

El neoliberalisme és una nova forma de totalitarisme perquè no tan sols vol construir una nova societat, sinó també un nou home, tant pel que fa a la constitució de la nostra subjectivitat com a l'articulació de la nostra intersubjectivitat. La tríada competitivitat-productivitat-consumisme, la lògica del mercat de creixement il·limitat i d'acumulació indefinida del Capital, la concepció de l'economia com a subsistema independent dels ecosistemes i de la biosfera i el model d'empresa com a mecanisme que legalitza l'explotació del proïsme, la cobdícia, la usura i el lucre, malgrat la seva immoralitat, constitueixen el paradigma que ha definit la nostra normalitat, conformant tant les formes de pensament com les relacions socials i els estils de vida. Hem interioritzat com a normal el que és profundament irracional: mercantilitzar la vida, cercar la felicitat en allò que ens ofereix el mercat però que no satisfà les necessitats fonamentals, confondre el desenvolupament humà amb el creixement econòmic, emular com a persones el model d'empresa per tal de promoure només aquelles capacitats que ofereixen el màxim

rendiment. I per legitimar aquest programa que tortura tant la natura com l'ànima humana, s'ha optat per un concepte de ciència i de veritat mecanicista i reduccionista que atresora només aquell coneixement que serveix al poder i, en conseqüència, que fa abstracció de la nostra dignitat i realització espiritual.

Són tan nombrosos els exemples d'aquest programa totalitari que només el llistat dels seus enunciats és matèria d'un altre article. Gràcies als científics i pensadors socials honestos que ho han denunciat, pagant molt sovint el preu de l'ostracisme acadèmic, tenim una copiosa bibliografia. Alguns referents propers per a mi són Rachel Carson, Manfred Max-Neef i Miren Etxezarreta. Només cal considerar, a tall d'exemple, la gestió que s'ha fet fins ara de la lluita contra la fam o contra el canvi climàtic. O assenyalar la magnitud de l'economia especulativa o financera en relació amb la real o productiva, la que genera llocs de treball, quantificada en 125 vegades superior. O mirar al nostre entorn la gran varietat de precariats que hi ha, la major part dels quals desenvolupen activitats considerades ara com a essencials malgrat que els seus salaris i condicions laborals no els permeten garantir ni la seva subsistència ni la seva protecció. Aquest tracte vergonyós per part dels empleadors és una altra de les contradiccions que avui es visibilitzen, perquè ni l'Estat ni bona part de les empreses ajuden als que ara i sempre ens ajuden des dels seus treballs precaritzats.

Quan aquesta normalitat s'emmascara, per vergonyosa, amb narratives polítiques o econòmiques positives i optimistes que ens diuen com hem de pensar el que passa, però només des de la seva ciència i veritat, per tal de trobar com podem millorar la realitat que ens gestionen les elits polítiques i econòmiques, no es fa una altra cosa que ometre el que ja és inevitable, la superació del neoliberalisme com a ideologia de la cultura, una veritable pulsó de mort que en la cursa pel benefici ens aboca a la destrucció del nostre medi i de les nostres vides. Ara bé, a ixò ni vindrà sol ni serà aviat. Durant aquest temps de confinament hem sentit molts cants de sirena: que si el món no tornarà a ser el mateix, que si farem l'aprenentatge més important de les nostres vides i ens en sortirem essent millors persones, que si s'obre una nova oportunitat per al bé comú, la solidaritat, la cooperació i altres nobles ideals. Però quan acabi la pandèmia del coronavirus i recuperem la part de la nostra llibertat individual ara confinada, què quedarà de debò de tots els nostres bons propòsits, de les esperances que ens han ajudat a resistir, de les respostes a totes les preguntes que ens hem anat fent o hem sentit? Doncs el més segur que no res. Tornarem a la normalitat d'abans. I quan els científics trobin una vacuna o uns medicaments efectius contra la covid-19, ben aviat acceptarem com a un mal menor aquesta normalitat.

Perquè una normalitat no canvia només per les seves contradiccions, pels conflictes cognitius que genera i deixa sense resoldre. Una normalitat se supera quan es presenta un paradigma alternatiu, tal com va advertir Thomas Kuhn, davant del qual el vell paradigma no pot competir en la seva acceptació racional sobre la base d'aquests cinc criteris: precisió, consistència, abast, simplicitat i fecunditat. I el que val per a les revolucions

científiques és extrapolable a les revolucions polítiques. Tenim aquest nou paradigma i el volem majoritàriament? Des d'un escepticisme lúcid hem de respondre que no. Hi ha, això sí, cert consens sobre tot allò que no funciona i ens fa mal en el neoliberalisme. I també tenim algunes propostes de paradigmes alternatius, com ara l'economia ecològica, l'economia social i solidària, l'economia del bé comú i l'economia feminista. Però encara no tenim prou consens sobre quina ha de ser la nova normalitat ni tampoc hi ha una majoria social inclinada a acceptar una altra normalitat. No obstant això, sí que podem anar fent algunes coses. Perquè la pandèmia del coronavirus ha fet baixar a nombroses persones les expectatives més egoistes i ens disposa a un canvi d'actituds de major apertura de mires. Per una banda, podem enraonar amb tota classe d'arguments persuasius sobre la plausibilitat d'alguns possibles paradigmes que ja s'estan aplicant, tractant d'elaborar una síntesi de tots ells, amb la confiança que un gran nombre de persones es disposin a acceptar aquest nou paradigma. Es tracta de facilitar una mena de conversió. I per altra banda, podem experimentar noves conductes i crear innovacions que millorin el benestar de les persones, començant per les més desfavorides als nostres barris, i que permetin substituir hàbits nocius anteriors, i mitjançant la seva difusió que vagin desplaçant el vell paradigma. Es tracta d'avançar cap a una nova normalitat tan sostenible en l'àmbit econòmic com en el social, el polític i l'ecològic.

Quina política per a quina condició humana?

Una conseqüència del confinament imposat pel govern és que cuinem més. Un dels neologismes que s'han creat *ad hoc* és el de "confinament" (augment de pes en confinament per la ingesta de rebosteria domèstica). I el que no hauríem imaginat mai en un país com el nostre amb excedents de cereals és no trobar farina. Tothom havia interioritzat que tenia el dret a fer un pa de pessic quan li vingués de gust i ara ens considerem afortunats si trobem l'últim paquet de farina en la buidada línia de prestatgeria del supermercat. I una cosa semblant podem dir en relació amb els nostres hàbits de consum. Ara mirem més la llibreta d'estalvis que no pas els tiquets de compra en haver-se restringit els comerços on podem anar a comprar i en haver-se escurçat els horaris comercials, i també, és clar, perquè molts s'han quedat sense ingressos, la qual cosa augmenta la nostra percepció de restricció de llibertat, perquè triar el comerç i el moment de fer la compra ens feia creure que la llibertat és el resultat de la nostra voluntat.

L'excepcionalitat dels horaris comercials per la covid-19 i de l'escassetat d'un aliment bàsic com la farina ens fan ser més conscients d'un seguit de qüestions de gran transcendència per a les nostres vides, almenys per a la majoria: per una banda, que la disposició del temps no està en les nostres mans, una cosa que no podem eludir perquè el nostre temps de vida és limitat, i per l'altra banda, que la nostra capacitat de decisió està condicionada per una voluntat aliena, una cosa que ens fa pensar sobre l'abast de la nostra

llibertat. Aquest és un dels preus que hem de pagar per viure en societat i per participar en una comunitat política.

Que som uns éssers finits i per tant mortals, i que la llibertat és més un desig que no pas un estat, ho sabíem abans de patir el coronavirus, però vivíem com si no ho volguéssim notar. Som reincidentes en el pas de l'emascarament al desvetllament de les veritats més angoixants quan una catàstrofe ens toca de ple. Ara bé, quan la gestió de la pandèmia que fa el govern passa en molt poc temps de les estratègies de contenció (proves massives, seguiment de contagiats i quarantena) a les de mitigació (mesures higièniques personals, restriccions de mobilitat, tancament de centres educatius i empreses i distanciament social) pel fracàs de les primeres, la qual cosa comporta apel·lar a la responsabilitat dels ciutadans per sortir de la pandèmia sans i estalvis, fins a arribar a imposar un confinament extrem que restringeix encara més la nostra minvada llibertat, si tot plegat ha estat per haver-hi desmantellat prèviament bona part dels serveis públics de salut i haver privatitzat l'assistència sanitària, en aplicació de les mesures neoliberals d'austeritat per fer front a la crisi econòmica del 2008 causada pel mateix neoliberalisme, així com per la falta de plans de contingència per manca de previsió, aleshores el preu que se'ns demana pagar per la nostra carta de ciutadania no és que sigui ja massa alt, sinó que no és en absolut legítim.

És il·luminador recordar aquesta resposta d'en Fernando Simón: "No sabemos por qué Alemania [amb 83 milions d'habitants] tiene 48 muertos y España [amb 47 milions d'habitants] 1000", amb menys contagis, i amb data del vint de març de 2020. En democràcia, és un insult a la intel·ligència col·lectiva gestionar una emergència sanitària apel·lant a l'obligació a obeir i alhora fent omissió de les polítiques públiques que ens han portat a una situació d'estrès i col·lapse en les respostes dels serveis públics de salut. Fins i tot les falsejades estadístiques oficials de morts i contagiats són tan colpidores que el seu significat està arran de pell. Però el més preocupant és constatar que l'obligació política, és a dir, l'imperatiu a acatar la llei, s'imposi menyspreant la vida i la llibertat dels governats, perquè per aquesta via es pot pretendre legitimar qualsevol barbaritat. També convé recordar aquí les dues respostes institucionals bandera per fer front a la crisi econòmica que va seguir al crac financer del 2008: la reforma de la legislació laboral (2012) i la llei orgànica de protecció de la seguretat ciutadana (2015), l'anomenada Llei Mordassa, ambdues encara vigents. No es tracta de deslegitimar una determinada acció de govern i cridar a la desobediència política contra el confinament, la qual cosa aniria contra el sentit comú i la prudència en un moment tan crític de la pandèmia com l'actual. El problema de la gestió de la *res publica* no resideix en una determinada resposta institucional deficient i improvisada, ni tampoc en el color polític del govern de torn, sinó en el model de governança i en la racionalitat instrumental que l'emmarca, ja que anteposa el domini d'uns sobre els altres a la llibertat i el benefici en l'explotació de la natura i en tota mena d'activitat econòmica a la vida.

L'estimació de la vida i la llibertat és el límit que ens permet fer una clara demarcació entre la democràcia i l'autoritarisme. Un govern verament democràtic ha de realitzar un disseny institucional que, en la mesura del possible, permeti no enfrontar, en situacions d'emergència o de crisi, la vida amb la llibertat, com si es tractés d'un dilema. Perquè això no és plausible. Les polítiques democràtiques són aquelles que es fan a partir d'atorgar valor a aquests dos elements i fer-los prevaldre entre tots aquells altres que conformen la condició humana. Si a la dantesca xifra de morts a causa de la covi-19, 24.543 a data del 30 d'abril de 2020, sumem les morts causades per l'emergència climàtica, una xifra que és molt superior (només per la mala qualitat de l'aire moren a Espanya unes 40.000 persones a l'any) i que seguirà creixent any rere any si no hi ha un canvi de paradigma econòmic, no podem deixar de preguntar-nos si no és l'afany de dominació i d'aniquilació el que es fa prevaldre de la condició humana amb el model actual de governança arreu del món.

Per aquest motiu, no podem acabar la nostra sèrie d'articles sobre algunes de les qüestions més rellevants per a la filosofia en relació amb la pandèmia del coronavirus sense parar atenció al discurs polític, tant pel que fa a les expressions lingüístiques utilitzades com pel que fa a la diagnosi de la pandèmia i la resposta del govern. La comprensió d'aquests assumptes és del tot necessària per saber quina mena de relat es fa de l'actual suspensió de la normalitat i, a partir d'aquí, quins seran els criteris racionals per restablir la normalitat o, en el millor dels casos, superar la normalitat anterior. En relació amb la segona qüestió apuntada, considero que ja tenim un bon grapat de reflexions força lúcides i amb prou arguments per a estalviar-nos aquí la repetició. Remeto al lector a la col·lecció d'assajos disponibles a internet i d'accés gratuït *Sopa de Wuhan* (març 2020) i *La fiebre* (abril 2020) de l'editorial ASPO, *Capitalismo y pandemia* (abril 2020) de l'editorial FilosofiaLibre, així com a l'assaig "La pandemia y el sistema mundo" d'Ignacio Ramonet (abril 2020) publicat a *Le Monde diplomatique*. Però no vull deixar passar l'ocasió de subratllar que no seria propi d'un tarannà democràtic ignorar, per part del govern, a tots els sectors socials més desfavorits en l'ineludible debat sobre què s'ha de prioritzar i qui ha de ser el principal receptor de l'assignació dels recursos públics, la major part dels quals es destinarà a la crisi econòmica que seguirà a l'emergència sanitària per la caiguda abismal del PIB, que pot ser del 10%. Òbviament la decisió que finalment es prengui dependrà no tan sols de la pressió de les patronals, de les empreses transnacionals, dels bancs i dels fons especulatius, sinó també de la reacció dels partits polítics i sindicats de classe, dels moviments socials i dels col·lectius més desprotegits en la normalitat en la que hem viscut, com és el cas dels aturats, els precariats, els mileuristes i els pensionistes amb les rendes més baixes. Si aquesta reacció no és prou forta i sostinguda en el temps, si no es defensen els drets econòmics i socials amb una valenta lluita política i social, el que finalment es decidirà és fer una nova transferència de recursos públics majoritàriament cap als bancs i les grans empreses i no cap a les persones, com ja es va fer després de la crisi financera i econòmica del 2008. D'això ens

assabentarem perquè es representarà una cerimònia de legitimació d'aquesta decisió amb una mena de nou contracte social semblant als Pactes de la Moncloa, l'objectiu polític principal dels quals va ser la desmobilització social de les classes populars i la subsunció de la seva subjectivitat política per part dels partits amb representació parlamentària, tal com va passar a la transició.

Si ens centrem aquí en la qüestió relativa a les expressions lingüístiques del discurs polític al voltant del coronavirus, cal fer prèviament tot un seguit de consideracions. En primer lloc, hem de dir que la raó es genera i es desplega a través del llenguatge, i mitjançant el llenguatge podem ser conscients del seu ús teòric o pràctic. La política, el mateix que l'ètica, és un conjunt de proposicions que pertanyen a l'ordre discursiu de la raó pràctica perquè ens diuen què hem de fer i perquè fer-ho pel que fa a la relació entre allò individual i allò col·lectiu, unes proposicions que ens permeten actuar i orientar l'acció de manera raonable en virtut de la universalitat que confereix l'estructura de la proposició. I en segon lloc, també cal dir que les proposicions polítiques, com les ètiques, ens donen a conèixer una determinada concepció de la condició humana, en la mesura que les nostres accions aclareixen allò que som. Si no som participants de cap fonamentalisme, convindrem que no hi ha una única resposta a la pregunta sobre el que ens defineix com a éssers humans, i que de la pluralitat de respostes que podem donar no tenim cap certesa que hi hagi una jerarquia entre els elements identificats ni tampoc que uns elements siguin d'ordre superior. Sabem prou bé, això sí, que si l'instint de supervivència no és prou fort, tenim molt poc a fer, i que la llibertat es pot malaguanyar com a moneda de canvi en el mercat de la subsistència i de la protecció. Hi ha dintre nostre un conglomerat d'humanitat i inhumanitat. A tall d'exemple, no hi ha res més perturbador que la violència que puguem arribar a exercir o patir, i no tant davant la fam, la por, una ideologia criminal o una guerra, sinó en la vida quotidiana i en el món del treball. Categories com la de comunitat o la de proïme no són constants antropològiques sinó pressupòsits metafísics per posar un límit a la nostra inhumanitat. I tan legítima pot ser una proposta de política heterològica fonamentada en la condició d'alteritat com una de política homològica fonamentada en la condició d'identitat i semblança a què pertanyen les dues categories abans esmentades.

Dit això, si ara parem l'orella a les declaracions dels líders polítics dels quatre països europeus amb més morts per la covid-19 (Itàlia, Espanya, Regne Unit i França), no sentirem pas una pluralitat de creacions lingüístiques, sinó un seguit de variacions sobre la mateixa expressió, la qual cosa ja denota que tots ells participen de la mateixa proposició política. Giuseppe Conte: "És la nostra hora més fosca, però ho aconseguirem", repetint les mateixes paraules d'un discurs de Winston Churchill a la II Guerra Mundial. Pedro Sánchez: "L'enemic no està a les portes. Va penetrar fa ja temps a la ciutat. Ara la muralla per a contenir-ho està en tot allò que hem posat en peus com a país, com a comunitat". Emmanuel Macron: "Estem en guerra. L'enemic és invisible i

requereix la nostra mobilització general”. Boris Johnson: “Hem d’actuar com un govern en temps de guerra i fer el que sigui necessari per a fer costat a la nostra economia”.

Plantejar la guerra o l’enemic com a model de gestió en el tractament i prevenció d’una malaltia només si li pot ocórrer a un sociòpata, a un militar o a un polític. I si no fos pels morts que hi ha, és quelcom ben còmic i donaria per a uns quants monòlegs començant dient “Está el enemigo? Que se ponga”. No dubto que tots els presidents de govern citats volen el millor per als ciutadans dels seus respectius països. I cal reconèixer que entre tots ells hi ha matisos ideològics importants. Així, mentre B. Johnson surt en defensa de l’economia capitalista, P. Sánchez posa en valor la comunitat. Però tots ells participen del mateix model de governança neoliberal que ha capgirat l’ordre axiològic crític i democràtic del llegat il·lustrat fonamentat en els drets humans, l’enfocament més contrari que puguem pensar al de la guerra. Aquest capgirament, cal dir, ja arrenca paradoxalment amb la mateixa Il·lustració, quan el culte al progrés converteix l’ésser humà en un mitjà més. Però ha estat amb el neoliberalisme quan aquest culte ha arribat al paroxisme.

Si una cosa caracteritza la guerra, a més de les morts i la destrucció, és la supressió de l’ètica, perquè es demana l’obediència cega i el sacrifici individual i es castiga l’autonomia moral i la discrepància amb la col·lectivitat. Que tots aquests líders construeixin el relat de la seva gestió de la pandèmia pel coronavirus equiparant aquesta malaltia a una guerra el que posa en evidència és la concepció de la política en oposició a l’ètica, en la mesura que es pensa que l’àmbit propi de la política és allò col·lectiu mentre que es relega l’ètica a l’àmbit individual, i a més s’atorga un predomini a la política en considerar que les raons d’estat, en connivència amb el mercat, són d’un ordre axiològic superior als drets humans. D’aquesta manera, la gestió política de la covid-19 que s’arribi a fer pot servir més per conservar la salut de l’Estat, i per tant l’*statu quo* en les relacions de poder, que no pas la salut dels ciutadans. En el cas d’Espanya, la recentralització de competències autonòmiques i la militarització, ambdues provadament ineficients, ho fa palès.

A més a més, en la metàfora de la guerra trobem un indicatiu dels elements de la condició humana que entren en joc en la política concebuda en oposició a l’ètica. L’ésser humà es concep així d’una manera negativa, una concepció en la qual predominen elements com l’egoisme, la vilesa, la irresponsabilitat i la perversitat. Es fa prevaldre només un dels dos costats de la nostra humana condició de centaure per reforçar la necessitat de l’Estat per posar fi a la por als altres, garantir la seguretat de la col·lectivitat i justificar l’alienació de la llibertat individual. Quan el diumenge 26 d’abril de 2020 es va començar el desescalament del confinament amb els menors de 14 anys, es va sentir per part d’alguns líders polítics que “no és acceptable” la manca de disciplina social i la tendència al desordre d’uns quants ciutadans. Però pocs “no és acceptable” hem sentit dir pels mateixos líders davant totes les formes de misèria humana que arrosseguem des dels orígens de la civilització, i sense anar tan lluny davant tots els incompliments dels drets constitucionals com el de tenir un treball o un habitatge dignes o no patir cap mena de discriminació. I

de les poques vegades que sentim dir aquesta expressió en les declaracions polítiques, són més les que es fa per vindicar “què hi ha d’allò nostre” en les relacions de poder que no pas per fer complir els drets dels altres.

Tanmateix, l’èsser humà també el podem concebre d’una forma positiva amb elements com la solidaritat, la cooperació, la responsabilitat i la compassió. Però per plantejar com a model de governança el reconeixement de la subjectivitat de l’altre, així com de tots els seus drets, hem de deixar de pensar la política en oposició a l’ètica i hem de rescatar l’ètica del seu confinament per la política a l’àmbit d’allò privat. Es tracta de respectar la trobada amb l’altre sense la mediació d’una determinada relació de poder. D’aquesta manera podríem escriure un nou final optimista a aquesta greu reflexió de Tolstoi que trobem en les primeres pàgines de la seva novel·la *Resurrecció*, i que serveix de síntesi de la història humana:

Tot estava radiant. Únicament els homes, els adults, continuaven turmentant-se i posant-se parany mútuament. Consideraven que no era aquell matí de primavera, aquella bellesa divina del món creat per a la felicitat de tots els éssers vivents, bellesa que predisposava a la pau, a la unió i a l’amor, la qual cosa era sagrat i important; l’important per a ells era imaginar el nombre més gran possible de mitjans per a convertir-se en amos dels uns dels altres.

Notes

1 L’entrevista completa es pot escoltar [aquí](#).